

УДК 821.111-313.2.09Кадзуо Ішігуро
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.38.11>

Лілія МІРОШНИЧЕНКО, д-р філол. наук, проф.
ORCID ID: 0000-0003-1339-7708
e-mail: lili.miroshnychenko@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВАРІАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТКИ В ІМАЖІНАТИВНОМУ ЕКСПЕРИМЕНТІ КАДЗУО ІШІГУРО – РОМАНІ "КЛАРА І СОНЦЕ"

Вступ. Розглядається роман Кадзуо Ішігуро "Клара і Сонце" (*Klara and the Sun*, 2021) у контексті технологічних новацій і пов'язаних із ними ймовірних (або уявлюваних) ризиків для окремої людини / суспільства. Давні ідеї про покращення організму людини, її фізичних та когнітивних здібностей у XXI ст. покладаються на здобутки біохімії, зокрема генної інженерії (про це автор розмірковує у романі 2005 р. "Не відпускай мене") або доповнюються інформаційними ресурсами ШІ (у "творі-супутнику" "Клара і Сонце", за визначенням самого автора). Актуальність дослідження зумовлена потребою концептуалізації літературно-художнього моделювання взаємодії людини–машини крізь призму сучасних світоглядних парадигм. Мета наукової розвідки полягає в оприявленні варіацій міжвидової взаємодії людини та людиноподібної соціальної роботи зі ШІ, визначенні поетикальних засобів її втілення в імажінативному експерименті британського письменника.

Методи. У дослідженні використано низку методів літературознавства: рецептивно-естетичний, наратологічний, компаративний, біографічний. Важливими для аналізу є окремі ідеї і термінологічний апарат постгуманізму.

Результати. Встановлено, що проблемно-тематичний кластер роману "Клара і Сонце", який покликаний оприявнити моделі взаємодії людини та людиноподібної соціальної роботи, органічно поєднується з універсальними художнього світу письменника й характерною для його творів психологічною напругою. Окреслено значення літературної традиції у моделюванні взаємовпливів. Визначено специфіку оповідних стратегій як інструменту проблематизації якості взаємодії (ретроспективна Я-оповідь ненадійного автодієгетичного наратора, фокалізація, використання еліпису, смислова багатозначність розв'язки роману тощо).

Висновки. Ідеї перевизначення концепту "людина", як і антропоморфізації робота, розроблені в межах постгуманістичної думки, у романі Ішігуро постають у суперечливості значень. З одного боку, роман сприяє подоланню негативного ставлення до роботів, ака комплекс Франкенштейна (термін А. Азімова), з іншого, застерігає щодо ймовірних деструктивних наслідків впровадження технологій генної інженерії (т. зв. *lifting*) та розвитку ШІ, зокрема таких, як посилення соціальної нерівності, поглиблення маргіналізації тих, хто не має доступу до технологій, безробіття, врешті зростання суспільного невдоволення і протестних настроїв. У призмі характерних ішігурівських тем самотність постає як один із наслідків технологізації.

Ключові слова: Кадзуо Ішігуро, Клара і Сонце, англійський роман, література XXI століття, штучний інтелект (ШІ), робот, постгуманізм, антропоморфізм, Я-нарація.

Вступ

У просторі літератури феномен міжвидової взаємодії існує принаймні з початку XIX ст. – часу публікації роману Мері Шеллі "Франкенштейн, або Сучасний Прометей" (1818), який, як відомо, дав старт науково-фантастичній художній літературі. Варто згадати також роман французького письменника Огюста Вільє де Ліль-Адана "Єва майбутнього" (1886), в якому вперше було вжито поняття андроїд. Англійська проза XXI ст. продовжує національну 200-літню традицію і моделює ситуацію людини в технологічному світі, виходячи з реалій уже цього часу, тому відповіді потребують запитання: що відбуватиметься з екзистенційними драмами людини у процесі інтеграції людиноподібних роботів? Якими є етичні виміри використання новітніх технологій? Якщо у романі Мері Шеллі штучна людина обертається супроти свого творця, то чи є підстави припускати, що така ймовірність існує принагідно до соціальних роботів зі ШІ?

На тлі поширеного захоплення очевидними перевагами науково-технічного прогресу (НТП) література проблематизує цей поступ. Стрімкий розвиток ШІ від початку 2020-х маркував новий етап технологічної еволюції. З одного боку, в інтересах людини його чимдалі більше застосовують у різних сферах, включно з охороною здоров'я, з іншого, експерти констатують пов'язані з цим ризики, такі як непередбачуваність, аж до втрати контролю над ШІ, обґрунтовуючи необхідність регуляції процесу. А як ці нові реалії впливають на людину, як змінюють її та характер соціальних взаємин, психологію стосунків і, врешті, як перевизначають концепт "людина"?

Роман Ішігуро "Клара і Сонце" ввійшов до корпусу текстів, які важливі в дискусії про технологічні новації першої чверті XXI ст. та пов'язані з ними ймовірні (або уявлювані) ризики для окремої людини / суспільства. Давні ідеї про покращення людського організму, його фізичних та когнітивних здібностей у XXI ст. покладаються на здобутки біохімії, зокрема генної інженерії (про це автор розмірковує в романі 2005 р. "Не відпускай мене") або доповнюються інформаційними ресурсами ШІ (у "творі-супутнику" "Клара і Сонце", за визначенням самого автора).

Актуальність дослідження зумовлена потребою концептуалізації літературно-художнього моделювання взаємодії людини та машини (соціального робота) крізь призму сучасних світоглядних парадигм. **Мета** наукової розвідки полягає в оприявленні варіацій міжвидової взаємодії, визначенні поетикальних засобів її втілення в імажінативному експерименті британського письменника.

Методи

У дослідженні, крім загально наукових, використано низку методів літературознавства: рецептивно-естетичний, наратологічний, зіставний, біографічний. Для досягнення поставленої мети звертаємось до окремих ідей та термінологічного апарату постгуманізму (далі ПГ). Для ПГ важливо – серед іншого – з'ясувати якість взаємодії технологій та людини, у його проблемному полі перебуває питання інтеграції технологій у повсякденне життя людини, схожий інтерес задекларував і реалізував британський письменник¹.

¹ Як і ПГ, трансгуманізм звертається до питань, які постають у контексті розвитку технологій та їхнього впливу на людину, проте це два відмінні підходи у витлумаченні якості взаємодії у зв'язку з її наслідками. Трансгуманізм обстоює ідею технологічного доповнення людини (англ. *technological augmentation*), виходу за межі людського (англ. *enhanced posthumanity, transcending human*) як розгортання ширшої концепції, для якої характерні цілісність уявлення про "новий світ". На відміну від трансгуманізму, ПГ не декларує кінця людини як роду, саме тому не трансгуманізм, а постгуманістична парадигма є продуктивною в аналізі роману Ішігуро.

ПГ окреслює ряд теоретичних позицій у філософії, культурології, літературознавстві, точних науках та інших царинах знань, пов'язаних із переосмисленням засадничих ідей гуманізму. Ключова настанова ПМ полягає у проблематизуванні антропоцентризму і того, що людський вид займає особливе місце у світі (Шимчишин, 2013, с. 484). Поняття було введено в обіг Ігабом Гассаном у 1977 р., а вперше вжито в есеї "Prometheus as Performer: Toward a Posthumanist Culture?". Американський теоретик переконує в тому, що "[с]першу нам слід зрозуміти, що людська форма – включно з людським бажанням і всіма його зовнішніми репрезентаціями – може радикально змінюватися, а отже, має бути переглянута. Ми повинні розуміти, що п'ятсот років гуманізму, можливо, добігають кінця, бо гуманізм трансформується у щось, що ми повинні безпомічно назвати постгуманізмом" (Hassan, 1977, p. 843).

Заклик пролунав задовго до появи проривних технологій XXI ст. Тоді, у 1970-х не дуже зрозумілою виглядала реальна перспектива того, що Гассан називав ПГ. "[...] постгуманізм може виглядати по-різному: як сумнівний неологізм, новітнє гасло чи просто черговий образ постійної ненависті людини до самої себе. Проте постгуманізм також може вказувати на потенціал нашої культури, натякати на тенденцію, яка намагається стати чимось більшим, аніж тренд" (Hassan, 1977, p. 843). З увагою до наукових здобутків, тоді було сформульоване одне з його нагальних завдань: "[...] вирішувати складну проблему штучного інтелекту" (Hassan, 1977, p. 845). Складність завдання, за словами філософа, полягала в тому, що штучний інтелект більшість знала лише за назвою HAL – суперкомп'ютера у стрічці Кубрика "2001", "такого дивно людського, тобто такого зловісного і жалюгідного у кожній своїй схемі та біті" (Hassan, 1977, p. 845). З відстані нашого часу можемо констатувати, що Гассан ще півстоліття тому безпомільно визначив магістраль розвитку ШІ, як і потенціал взаємодії людини та ШІ, сформулювавши його у запитанні: "Чи штучний мозок витіснить людський, чи змінить його або просто розширить його можливості? [...] що ми знаємо напевне, то це те, що штучний інтелект, від калькулятора до найбільш трансцендентного комп'ютера, допомагає трансформувати образ людини, концепт людини. Він є агентом нового постгуманізму..." (Hassan, 1977, p. 846).

Теорія ПГ поступово розпрацьовувалася, особливо продуктивно наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли стрімкий розвиток інформаційних та біотехнологій підсилив інтерес до проблеми взаємодії людини й технологій, ставши спонукою до переосмислення форм суб'єктності людини, а отже, і власне концепту "людина". Натепер сформувалася розлогою теорія ПГ, яка передбачає різні концепції, як от новий анімїзм, новий емпіризм, новий віталізм, новий матеріалізм (Шимчишин, 2013, с. 484). Маємо і різні варіанти ПГ¹. Антологія 2022 року *The Palgrave Handbook of Critical Posthumanism* за редакцією С. Гербрехта, в якій зібрано критичні праці з ПГ, відображає розмаїття дискурсу (Herbrechter, 2022).

В оглядовій статті за 2023 рік П. К. Наяр констатує, що варіативність ПГ у літературі та масовій культурі невпинно перебуває в полі зору дослідників (Nayar, 2023, p. 214). Літературою ПГ або літературним ПГ вважають передовсім сучасну наукову фантастику, причому як твори, написані вже у цьому столітті ("Не відпускай мене" і "Клара і Сонце" К. Ішігуро, "Свій серед машин" Ієна Мак'юена), так і ті, що

були створені задовго до того ("Чи мріють андроїди про електричних овець?" (1968) Філіпа К. Діка, "Священний вогонь" (1998) Брюса Стерлінга).

Якщо, за словами І. Гассана, штучний інтелект допомагає трансформувати образ людини (Hassan, 1977, p. 846), то роман Ішігуро демонструє, яким чином "агенти постгуманізму" (у романі – соціальні роботи з ШІ) це роблять. Інтерес до якості трансформації є одним із ключових у творі.

Результати

"I think around that time [in 2001] – like everybody – I became aware that the world was actually changing rapidly. The technological information revolution was all around us and not just that, but we were aware that remarkable things were happening in biotechnology, artificial intelligence" (Ishiguro, 2017).

Це коментар Ішігуро до його більш раннього роману "Не відпускай мене", проте він цілком доречний принагідно і до написаного через 16 років потому роману "Клара і Сонце". Така наступність є інтенційною, в одному зі своїх численних інтерв'ю автор охарактеризував його як "твір-супутник" (Ishiguro, 2021). Характерний для письменника інтерес до того, як культурні, політичні й історичні рухи та дилеми великого світу впливають на окрему людину (Bennett, 2023, p. 1) в обох творах втілено у дилемі технологічного впливу. Розвиток штучного інтелекту – стрімкий, капіталізований, наразі мало зрозумілий за своїми наслідками – викликає захоплення та занепокоєння водночас. Коли у 2021 р. роман "Клара і Сонце" виходить друком, про переваги ШІ багато говорить міжнародний бізнес, корпорації, письменник же ставить перед собою мету розгледіти не так переваги, як ризики. Відповіді на запитання, які гучно і часто лунають у публічному просторі, письменник переносить у площину фікційного світу, уявивши собі (і спонукаючи до цього читача) можливі сценарії взаємин між людиною та людиноподібною роботкою. Формулюючи гіпотетичну відповідь на запитання, як ШІ вплине на життя людини, спільнот, оповідь роману викристалізовує ще одне: а що власне є важливим для людини, що є людиною?

Подібно до "Не відпускай мене" роман "Клара і Сонце" скерований у майбутнє і репрезентує альтернативну історію, щоправда за цим разом не таку похмуру. Зваживши на те, що роман прочитується як історія, яка переконливо виростає із сучасних реалій, то й така художня футуровізія сприймається читачем не лише як можлива, але й вірогідна.

На позначення якості міжвидової взаємодії, яка цікавить Ішігуро, письменник уводить неологізм – штучний приятель (ШП, від англ. *artificial friend*), який є деривативом словосполучення ШІ (англ. *artificial intelligence*). Штучного приятеля, точніше приятельку, він обирає і як головну героїню роману та наратора. У фабулі твору – історія дружки роботи-андроїда Клари і дівчини-підлітка на ім'я Джозі, котра через недугу змушена перебувати вдома і через те мало спілкуватися з ровесниками. Клара створена для соціальної взаємодії і наділена необхідними для своєї функції соціальними характеристиками. У той час, як соціальні роботи працюють у різних сферах, включно з охороною здоров'я, в якій покликани полегшувати стан хворих, призначення Клари – допомагати долати самотність (для цього її виготовили і згодом придбала мати дівчинки), і вона з ним добре справляється – дівчинка одужує, вступає до університету й далі

¹ До його провідних теоретиків належать Донна Дж. Герревей (*Simians, Cyborgs, and Women*, 1991), Н. Кетрін Гейлз (*How We Became Posthuman*, 1999), Кріс Гейблз Грей (*Cyborg Citizen*, 2001), Елен Л. Грем (*Representations of the Post/Human*, 2002), Нейл Бедмінгтон (*Theorizing Posthumanism*, 2003), Розі Брайдотті (*The Posthuman*, 2013) та багато інших.

радіє життю. Ці взаємини роботки називає дружбою, і вірним другом вона залишається для Джозі до кінця. У той сам час автор переконує у "становленні" самої Клари – від "інфантильності" до зрілості.

Клара взаємодіє з читачем із перших сторінок, завойовуючи його симпатію. Вона – модель найновішої третьої серії покоління Б2 – створена якраз для того, аби бути ідеальним супутником, "дарувати дітям неймовірну радість" (Ішігуро, 2021, с. 12). Як пояснюють розробники, ринкова необхідність у виробництві ШП пов'язана з тим, що сучасна людина – самотня і конче потребує допомоги.

Проблемно-тематичний кластер роману, покликаний оприявити моделі взаємодії людини та людиноподібної соціальної роботки Клари, органічно поєднується з універсальними художнього світу письменника (невпинним інтересом Ішігуро до проблем пам'яті і забуття, взаємин із минулим, правди і самоомани, самотності, соціальної нерівності тощо) і характерною для його творів психологічною напругою.

Значення англійської літературної традиції у моделюванні автором взаємовпливу людини і машини є важливим, й окрім науково-фантастичного роману, автор покладається на здобутки особливо шанованої ним Шарлотти Бронте. Вплив цієї вікторіанської письменниці на свою творчість він коментував неодноразово, зокрема в інтерв'ю 2017 року: "I think Charlotte Brontë had an enormous influence on me, and I think it's something to do with that use of first-person and the evasiveness, the indirectness, of her first-person narrative" (Ishiguro, 2017). Ішігуро послідовно звертається до улюбленої нарративної стратегії – Я-нарації. "Клара і Сонце", як і попередні романи письменника (окрім "Велетня"), є оповіддю від першої особи. Обмеженість окремої точки зору, характерна для суб'єктивної оповіді недоговореність, смислотворчий потенціал пропусків та інші ресурси нарративної стратегії автор актуалізує і в останньому на сьогодні романі, але змінює, сказати б, "природу" фокалізатора.

З першої і до останньої сторінки ретроспективної оповіді роботки Клари, представленій у формі спогадів, читач спостерігає за розвитком взаємин та трансформаціями, які відбуваються з нею й іншими персонажами, крізь її свідомість. Як автодієгетичний наратор Клара ретельно відтворює події, деталізує описи, хоч і робить це у притаманній їй манері, адже, по-перше, світ людей, про який говорить, для неї чужий, і вона лише поступово вналежнюється до нього. По-друге, її обмеженість зумовлена тим, що вона оповідає про світ людей, який саме досліджує. По-третє, їй складно встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Отже, наратив фіксує помилки, нерозуміння, незнання Кларою людської природи – вони в численних пропусках подій, які трапилися, мовній некомпетентності тощо. Сенсорика є ще одним обмежувальним чинником – Клара покладається на зоровий, слуховий і тактильний виміри сприйняття, інші сенсорні відчуття (нюховий, смаковий) для неї неприступні. Час від часу оповідь фіксує зображення, які "розпадаються на квадрати" (це спрацьовує і як вдалий авторський прийом нагадати читачеві, що оповідач – лише машина), при цьому вона вкрай спостережлива, активно навчається розуміти емоції та декодувати жести людей. Врешті наприкінці роману її перцепція фізичного світу викликає більшу довіру читача, а розуміння світу людей сповнюється глибини, повноти, врешті складності, якої бракувало на початку. Рестроспектива Клари фіксує і якість власної трансформації – від дитячого зачудування світом до зажуреності дорослої людини. Проте вона так і не вивчить світ людей до кінця (про що красномовно

свідчить незмінний мовний маркер: наприкінці, як і на початку, мобільний телефон називає прямокутником).

Майстерність Ішігуро полягає у сугестії фікційного світу, що постає цілковито віддзеркаленим у свідомості роботки; читач іде за оповідачкою, довіряє їй, співчуває їй до кінця, і вона його не зраджує. Але так само він повсякчас свідомий того, що кут зору Клари обмежений і не охоплює реальності у повноті. Автор вдається до численних еліпсисів, розбудовуючи простір для читацької уяви і генеруючи оповідну енергію, яка розгортає емоційно проникливу історію роботки.

Історія розпочинається у **першій частині** зі спогадів (так само як і Стівенс у ранньому романі "Залишок дня", Клара згадує) про перебування у крамниці, де поруч з іншими ШП у вітрині – Розою, Рексі, численними безіменними ШП – вона нетерпляче очікує на свого покупця. Клара одразу виділяється із-поміж інших допитливістю, інтересом до світу за вікном, бо, за власним зізнанням, "завжди мріяла побачити життя поза крамницею – і побачити його в усіх деталях" (Ішігуро, 2021, с. 14). Її виокремлює і завідувачка крамниці, про що Клара довідується, почувши розмови з потенційними покупцями. ШП наділена портретними характеристиками, які є соціально привабливими, апелюють до стереотипів жіночого шарму – не випадково вона схожа на французьку, має коротке темне волосся, дуже мила, з добрими очима. Кларі притаманні ті людські риси, які безпомилково забезпечать її якісну соціальну взаємодію як саме соціальної робота, але очевидно, що таких параметрів, які наближають її до ідеалу людини, у неї більше, ніж в інших ШП. Автор вдається до антропоморфізму. У літературі ПГ антропоморфізм – більше ніж різновид персоналізації, адже вподібнення образу головної героїні набуває додаткових смислів та функцій. Їх ретельно дослідив А.Д. Сінг (Singh, 2023).

З перших сторінок роману автор моделює варіанти взаємодії не лише ШП та людини, а й ШП між собою. Вони можуть приятелювати (подібно до Клари і Розі), проте здебільшого конкурують у змаганні за увагу людей (як от моделі різних поколінь Б2 і Б3). Закладена в них настанова на конкуренцію проявляється у характерній зосередженості на дітях – основних клієнтах, а не на інших ШП.

Представлені у крамниці роботи-андроїди живляться сонячною енергією, тож не побувавши на Сонці кілька годин, відчувають млявість. Сонце – та пожива, без якої вони просто не можуть функціонувати. У контексті сучасних дискусій про використання зеленої енергетики ми поступово наближаємося до реальності дедалі більшого покладання саме на це джерело енергії. І хоча в романі образ сонця не позбавлений такого смислу, все ж первинними є ті, на які вказує сама Клара, – поклоніння і беззастережна віра та впевненість у його чудодійній божественній силі. Тут варто побіжно згадати про японське джерело образотворення і казковий код роману. Зрештою, те, що Клара по магічне зміцнення вирушає на зустріч із далеким Сонцем (з великої літери!), актуалізує в уяві читача і середньовічні романи про подорожі по Святий Грааль.

Крізь вікно Клара уважно спостерігає за перехожими, за життям вулиці. Те, що фіксує її оповідь, нагадує людську емпатію. Звертає на себе увагу епізод із Жебраком. Бачачи як бідолаха обійнявся із собакою, Клара засмучується, – їй хотілося б, аби перехожі звернули на них увагу й допомогли. А вже за декілька сторінок читач дізнається (щоправда зі слів іншого персонажа) про те, що моделі нового покоління Б3, хоч і володіють добрими когнітивними здібностями й пам'яттю, та все ж часом мають проблеми з емпатією. Побіжно зауважимо, що у

футуристичній візії Ішіґуро безхатки не зникають. З цієї проблемою письменник добре знайомий, про що свідчить факт його біографії: після закінчення бакалаврату впродовж року він як соціальний працівник допомагав безхаткам у Лондоні. Соціально-економічні проблеми не лише залишаються невирішеними через роки, але безумовно додають впізнаваності тому світові, в якому живе читач. Водночас, складно не помітити, що в авторській візії майбутнього відсутні емігранти – Ішіґуро не звертається до емігрантської тематики.

Коментар про емпатію належить Кріссі – матері Джозі, яка погоджується з вибором доньки на користь симпатичної Клари, надто після слів Завідувачки про її унікальність: "Клара має стільки унікальних рис, що я можу перелічувати їх до обіду. Але якщо виокремити якусь одну, то я б сказала, що це її любов до спостереження і навчання. Мене справді вражає її здатність вибирати й поєднувати все, що вона бачить довкола. Завдяки цьому вона найпроникливіша серед усіх ШП у цій крамниці – і серед моделей БЗ також" (Ішіґуро, 2021, с. 49).

Інтерес до емоційних переживань навколишніх, що їх фіксує оповідь Клари, контрастує зі стриманістю Стівенса. Доречно згадати слова Ішіґуро, який пов'язав інтерес до зображення почуттів зі своїм творчим кредо: "I write fiction, which means I'm trying to connect with people through feelings. I'm trying to appeal to that thing which we all have as human beings". Цього разу йдеться про почуття, які поєднують людину та роботку, але це не змінює суті. Клара відгукується на почуття радості дівчинки і понурість та засмученість її матері.

У другій частині з крамниці Клара потрапляє до будинку Джозі, а значить у цілковито людський світ – їй так цього хотілося. У цій, як і в наступних частинах, локус дому є основним. Так само важливим залишається **мотив погляду крізь вікно** як генератор знань про світ (окрім згаданого функції порталу контакту Клари з життєдайним сонцем), але до цього додається спостереження за Джозі та тими, хто навідується до дівчинки в гості. Найчастіше приходять Рік, із яким вона товаришує і з яким у неї кохання. Бувають менш близькі їй однолітки, вони приходять на так звану інтеграційну вечірку – 'interaction meeting' (дітей оцінюють балами як за навчання, так і за соціальну взаємодію, так звані social interaction scores). Оповідь Клари фіксує ті соціальні феномени, які вона сама не здатна зрозуміти, але це може зробити і робить читач, як от класова сегрегація і поширена самотність підлітків. При цьому вона щиро реагує на жорстокість дітей. Показовою є ситуація з хлопцем на ім'я Скраб: він підбурює інших кинути Клару, а він подивиться, чи та зможе приземлитися на ноги (у цьому епізоді Ішіґуро розгортає голдінґівський мотив дитячої жорстокості, відомий за його романом 1954 року "Володар мух"). Ці слова ображають і завдають болю Кларі, як і коментар Джозі щодо ШП нового покоління. Клара розцінює слова дівчинки як недоброзичливі. Промовиста деталь – якщо Джозі неодноразово називає Клару своїм ШП, то сама Клара взаємини з дівчинкою характеризує як дружбу. Цей епізод один із багатьох у романі, які спрямовують читачку рецепцію до емоційних переживань головної героїні. Слід нагадати, що психологічна напруга є однією з констант художнього методу британського письменника, який невпинний інтерес до людських взаємин схильний розглядати у контексті незмінних або універсальних знань. Користаємося формулою, викристалізовану ним самим: "I often have the story worked out. [...] I work at the relationships and emotions – and that will bring out the theme, the question that I want in my book.

Then I have to put it down somewhere – and I go on location hunting for some setting <...> The stories have to be genuine [...] They have to actually reveal **proper truths**" (Ishiguro, 2015). Взаємини невід'ємні від емоцій, – ми взаємодіємо через емоцію, почуття. У такому разі, якщо емпатія це здатність відчувати почуття іншої людини, то для письменника важливо апелювати до досвіду переживання, що його читач уже має, в іншому випадку "[w]e can't relate to each other properly". Саме так і чинить роботка, фіксуючи у своїй оповіді емоційні переживання, які добре знайомі людині.

Автор віртуозно відтворює когнітивні, мовленнєві конструкції ШП, аби засвідчити щирість нараторки і водночас її обмеженість у розумінні дій людей і причинно-наслідкового зв'язку. Тут варто звернути увагу на дуалізм фокалізації – Клари, яка проживає події, і Клари, яка ретроспективно переказує і доосмислює їх. "Коли я тепер збираю ці спогади до купи, здається очевидним..." (Ішіґуро, 2021, с. 57). Слід зауважити: те, чого не розуміє Клара, не завжди ладен зрозуміти і читач. Приміром, поки загадка недуга Джозі, а ще раніше її сестри Сел є для неї таємницею, читач може лише припускати, що йдеться про побічні наслідки генної інженерії – поширеної серед заможних батьків практики покращення когнітивних здібностей дітей, т. зв. піднесення (англ. *lifting*). Але як Кларі про це знати, якщо їй лише повідомляють про те, що в Джозі була сестричка Сел, котра померла від хвороби? Вона бачить, як мати важко переживає втрату доньки, як згадує, якою чуйною та була. Через який час Клара все ж дізнається про те, що за рішенням Кріссі придбати її було бажання "щоб [вона] була замість [Джозі]". Сел не вдалося перенести хворобу так добре, як Джозі, але й вона ризикує не впоратись. Читачеві відкривається правда про відпочаткове призначення Клари – стати двійником Джозі, аби замінити її у разі смерті.

Рішення Кріссі розгортає постгуманістичний концепт людини, яка фактично без обмежень інтегрує технології у своє життя, аж до симуляції (чи симулякризації) людини як привабливого рішення проблеми самотності і полегшення болю через втрату члена родини, а також частково покладає відповідальність за важливі рішення на роботу. Одним із яскравих утілень такої інтеграції є постійна ревізія Кларою своєї місії. До цього моменту вона виконувала запрограмовану в ній функцію ШП, про що зазначає Кріссі: "[...] відколи ти з нами живеш, Джозі трохи подорослішала. Стала розважливіша" (Ішіґуро, 2021, с. 114). Але відтепер її місія – допомогти дівчинці одужати. Якщо пан лікар не впорається, то вона поклядатиметься на справді дієвий спосіб – на силу, як колись допомогла Жебракові та його собаці, тобто на всесильне сонце. **У третій частині** Клара сповнюється рішучості повернути його увагу до становища Джозі й починає діяти – вирушає на зустріч із ним за столом містера Макбейна. Силою зцілення і за допомогою Ріка вона має намір зцілити дівчинку.

Тема взаємин батьків і дітей знаходить своє продовження у колізії Ріка та Гелен. Мати-одиначка мріє, аби син вступив до коледжу, навіть просить Клариної допомоги, тоді як Джозі дорікає Рікові, що мати прив'язала його до себе, не хоче його відпускати, аби не бути самотньою. Дівчина помиляється, бо любов Гелен до сина це не про егоїзм; вона прагне того, аби син здобув вищу освіту й влаштувався як годиться у цьому житті, проте на заваді стоїть його соціальне походження. **Тема класу** завжди була важливою для англійської літератури. Вже згаданий письменник другої половини ХХ ст. Вільям Голдінґ іронічно завважив: "Class is a British word". Не оминає її й

Ішігуро, – у "Залишку дня" вона одна із центральних, у романі 2021 року формою дискримінації за класовою ознакою стає варіант не "піднесеного" Ріка на протизагу Джозі та її колу, так званих *lifted*, або піднесених.

Клара поблажливо ставиться до частих випадів Джозі проти Ріка. Коли вигадана ними так звана бульбашкова гра (вигадання і записування думок намальованих персонажів) як спосіб нейтралізувати конфлікт не дає бажаних результатів, лише Клари до снаги допомогти їм помиритися – штучний друг упорався зі складним завданням.

Зауважимо, що **тема самотності** отримує в романі оригінальний розвиток. Якщо Клара була запрограмована на розуміння того, що самотність – це не те, що людина обирає сама, а якраз навпаки, і через те завжди прагне уникнути, то після знайомства з Гелен, яка покинула свого чоловіка і мріє, аби син поїхав від неї здобувати освіту, змінює відпочаткове "налаштування", поглиблюючи розуміння природи самотності, у тому числі як свідомого вибору дорослої людини.

У найбільш динамічній **четвертій частині** з'являються нові теми, які потребують переламних моментів. Коли Клара повертається до міста, супроводжуючи Джозі до Генрі Капалді на сеанс малювання портрета, то стає мимовільним свідком розмови Кріссі з батьком Джозі – Полом, частина якої відбувається на підвищених тонах. Пола обурих той факт, що справжньою метою виснажливих візитів доньки було створення не картини чи скульптури доньки, а її штучної копії. Містеру Капалді вдалося точно відтворити зовнішність Джозі, і він урешті готовий досягти досконалості симулякру. Це із Сел вийшла "скорботна лялька", за цим разом нова Джозі не буде імітацією, копією, а стане просто такою справжньою Джозі, її продовженням (Ішігуро, 2021, с. 214), аби замінити у разі смерті. Дізнавшись про план Кріссі, читач повертається до епізоду на початку роману, коли Кріссі в крамниці просить Клару зімітувати ходу Джозі. Отже, Клара стане Джозі, "вселившись" у Джозі з майстерні, про яку подбає художник, разом із усім чого вона навчилася, іншими словами, зі штучним інтелектом. Ось яким був відпочатковий план Кріссі – матері, яка втратила дитину, але не готова до такого вдруге. "Ти станеш Джозі, і я любитиму тебе понад усе. Зроби це заради мене. Прошу тебе – зроби. Стань для мене Джозі" (Ішігуро, 2021, с. 216). Вона обіцяє любити Клару-Джозі. У цьому сценарії взаємодії у Клари цілком людська роль: позбавити душевних страждань матір.

Як бачимо, Ішігуро спрямовує читацьку рецепцію до ще одного виміру взаємодії зі ШІ – **технологічне клонування** має допомогти подолати втрату рідної людини. Такі, як Генрі Капалді, готові прийти на допомогу: цілком достатньо навчити ШІ копіювати, вивчити всі пориви і бажання. Вчений не має жодних застережень, коли стверджує, що "[у]середині Джозі нема нічого, що б не могли продовжити Клари цього світу" (Ішігуро, 2021, с. 213). Він сам переконаний і успішно переконує у цьому Кріссі, виголошуючи цілий маніфест інженера роботів-симулякрів утрачених близьких: "Друга Джозі не буде копією. Вона буде точнісінько така сама, і ти матимеш повне право любити її так сама сильно, як любиш Джозі" (Ішігуро, 2021, с. 213-214). Копія замінить оригінал. Аби любити "так само", не потрібно вірити, достатньо раціонально мислити – переконує Генрі. Якщо людину можна скопіювати і змусити любити, **то що тоді людина?** Зі словами Капалді читач не погоджується, а для Клари вони в цей момент звучать переконливо. Показово те, що коли того ж дня Пол запитує Клару, чи вірить вона в існування людського серця, вона відповідає, що може

вивчити людське серце. Певний час і сам Пол готовий сприймати логіку Генрі: "Напевно, я ненавиджу Капалді тому, що глибоко в душі здогадуюсь, що він має рацію. Що він каже правду. Наука довела, що в моїй доньці справді нема нічого такого унікального, нічого такого, що б сучасні пристрої не могли добути, скопіювати, перейняти" (Ішігуро, 2021, с. 227-8). Якщо в розумінні Капалді машина здатна лише симулювати людину, то Джозі, Пол, Рік та ін. таки бачать у ній людину.

План Капалді, проте, не змінює Кларині мети врятувати Джозі. Символічно, що у той час як Кріссі виснажує хвору дитину поїздками до міста для створення її копії, Клара виробляє власний план боротьби за життя дівчинки: вона задобрить Сонце, знищивши Кутінгс-машину, яка спричинює "жахливе Забруднення" (з великої літери, як і Сонце), і тоді Сонце на знак подяки зцілить Джозі. До його реалізації вона залучає Пола, не пояснюючи інженеру смисл таких дій, натомість апелюючи до віри. У сценарії взаємодії Клари і Джозі чимдалі більше ввиражаються **мотиви самопожертви**. Для порятунку вона готова поділитися ПЕГ-розчином у своїй голові, який виведе з ладу машину, бо має високий вміст акриламиду, який потрапивши в двигун машини, швидко полімеризується і ламає машину. (Гіпертрофоване почуття обов'язку Клари вкотре нагадає читачеві Ішігуро про дворецького Стівенса). Разом із Полом вони досягають успіху, але примарного – наступного дня з'явилася нова руйнівна машина.

Ще одним наслідком міжвидової взаємодії людини–машини є **несприйняття роботів** з боку здебільшого малозабезпечених родин. У романі є місце і для сучасних луддитів, хоча руйнівникам машин відведена лише епізодична сцена – бунт містян проти ШП, які разом зі своїми господарями навідалися до театру. "Спочатку вони забирають наші робочі місця, а тепер і місця в театрі?" (Ішігуро, 2021, с. 244). **Втрата робочих місць** через автоматизацію робочих процесів має вигляд одного із вірогідних соціально-економічних ризиків і може призвести до безробіття із високими показниками. Промисловий переворот початку XIX ст. та технологічний через 200 років потому викликають схожу реакцію. Про цю загрозу роман застерігає, як і привертає увагу до **етичних вимірів технологічного розвитку**. Представник академічного світу Ванс не вважає прийнятним з точки зору моралі стеження за людьми й у розмові з Ріком (Ішігуро, 2021, с. 250), який змайстрував птахів-дронів з метою збору даних задля безпеки (стеження за злочинцями, збройними формуваннями, для догляду за дітьми чи інше), про це говорить, причому в суголосі з сучасними дискусіями про межі свободи і загрози безпеки. Хоча ця тема не набуває розвитку, український читач її усе ж актуалізує, спираючись на особистий та/або колективний досвід життя буквально під дронами. Доречно буде згадати те, що про похмуру перспективу "диких меритократій, які нагадують апартейд" та масове безробіття як наслідок упровадження генної інженерії і розвитку ШІ, як публічний інтелектуал Ішігуро застеріг світову спільноту ще раніше – у своєму виступі з нагоди присудження йому в грудні 2017 року Нобелівської премії (Ishiguro, 2017).

Якщо урбаністичний локус, органічно пов'язаний з інноваціями, необхідний, аби в концентрованому вигляді представити технологічну революцію та її наслідки, то для рефлексії про приватне автор обмежує простір садьбою у передмісті. **Події п'ятої та шостої частин** – найкоротших у романі – скеровують до стрімкого розв'язки. Коли стан здоров'я Джозі погіршується, Клара вдруге вирушає за стодолю Макбейна на розмову із

Сонцем. За цим разом вона готова на ще більшу жертвність – віддати хоч усю дорогоцінну рідину, що мовою людини означало б віддати життя, аби лише допомогти Джозі в боротьбі з хворобою і захистити кохання Ріка та Джозі. Вона наполеглива у власній переконаності у "великій доброті" Сонця і силі зцілювати. Одного дня його промені огорнуть Джозі і вона одужає. Наївна свідомість Клари урівнює дві події подолання смерті – колись Жебраком, тепер Джозі. "Особлива пожива Сонця виявилась для Джозі такою самою помічною, як і для Жебрака. Після того похмурого ранку вона не тільки зміцніла, а й подорослішала" (Ішігуро, 2021, с. 289). З цих слів розпочинається заключна частина оповіді. Що трапилося насправді – читачеві невідомо. Далі часовий пропуск – змінюються пори року, збігають роки. Джозі вступила до університету, про недугу ані згадки, Клара ж оселилася у Комірці. У рамковій структурі роману оповідь завершується зустріччю, з якої розпочиналася, – Клари та Завідувачки, яка підводить своєрідний підсумок життя роботи: "[...] добре служила і не дала Джозі почуватися самотньою". У заключних реченнях – промовистий символічний образ виднокраю і Клариного погляду, спрямованого вдалину: "Але вона подивилась удалину, у бік будівельного крана на горизонті. А тоді рушила далі" (Ішігуро, 2021, с. 303, 306).

Просторова відкритість наприкінці роману корелює зі смисловою і містить енергію різночитань щодо ймовірного майбутнього. Читач має підстави вважати, що з героями роману все буде гаразд, але він так само має підстави вважати зворотне, обираючи з-поміж варіантів фіналу: 1. Джозі видужує і вступає до університету; 2. Джозі помирає, а думка Клари про її видужання – не більше, ніж когнітивний розлад через втрату ПЕГ. Характерний для романів Ішігуро черговий "вибух" у процесі екзистенційного квесту протагоніста (Жлуктенко, 2010, с. 193) в останньому на сьогодні романі автора, як і в ранньому "Залишку дня", відбувається за активної участі читача. Автору вдається спрямувати читацьку рецепцію до співчуття не так собі (людству), як Кларі, доля якої виявилася несправедливо жорстокою до неї за обох сценаріїв¹.

Слід зазначити, що у смисловій багатозначності розв'язки Ішігуро вповні реалізував той потенціал Я-нарації, що його влучно охарактеризував А. Беннетт: "Ishiguro's first-person narrators often conceal as much as they reveal about what they themselves often don't really know or understand in the narratives they tell us" (Bennett, 2023, p. 3).

Окремого коментаря потребує та якість ненадійності Клари як наратора, яка парадоксальним чином наприкінці роману наближається до людської. Думка про те, як не багато до снаги людині збагнути з того, що відбувається з нею, з іншими, зі світом, є тією світоглядною домінантою, яка впродовж багатьох років втілюється у тяжінні Ішігуро до специфічних наративних стратегій, типі наратора, художньо-стильових рішень, але яка у цьому романі набуває і нових значень. Клара не розуміє світ людей, але при цьому наполегливо намагається до останнього це зробити. Її власне обмежене розуміння у заключній частині роману не означає більшу поінформованість будь-кого іншого, адже їй уже вдалося перевершити людину (Капалді найперше) у розумінні того, чим є людина. Оповідна структура романів та оповідань Ішігуро відтворює досвіди особистостей, які майже

незмінно припускаються помилок, бо всі вони передовсім люди, і в такому випадку клони у романі "Не відпускай мене" чи роботи у романі-супутнику виявляються більше, ніж просто подібними до людей (Bennett, 2023, p. 2).

Стрімкі події наприкінці роману, хоча не вирішують його основні колізії, але все ж формують певну візію майбутнього ШП. Для цього знову з'являється цинік Генрі Капалді, який ставить питання руба: або Клара повільно згасає, або її розбирають на частини. На перший варіант вона заслужила, до другої її схиляє Генрі: як дорогоцінному джерелу знань в часи, коли люди занепокоєні розумом ШП, хай би вона погодилася, аби зазирнути всередину. Він буцімто говорить від імені тих обурених, в яких розумні ШП викликають стурбованість, а втрата контролю над тим, що відбувається всередині них, їх лякає. Люди можуть бути менш людяними, ніж людиноподібні: жорстокий Капалді готовий розібрати Клару на частини, а ще недавно переконував усіх сприймати її як абсолютну копію дівчинки, яку можна любити так само, як людину. Кріссі, яка мала багато підстав бути вдячною, вступила проти такого "не людського" завершення життя Клари. Читач так само співчуває Кларі не як машині, а як людині. Глибоке занепокоєння Ішігуро станом цивілізації, яке спонукає його, за словами Н. Жлуктенко, "вибудовувати щораз химерніші світи" (Жлуктенко, 2010, с. 194), у романі 2021 року не завершується страхітливою гротесковою візією майбутнього, тут на перший план виходять елегійна тональність, якою позначене як прощання із життям роботи Клари, так і прощання читача з персонажем, якого встиг полюбити.

Однією із центральних ідей ПГ є **стирання меж між тілесною екзистенцією та комп'ютерною імітацією**. Імітація Джозі, втілена у ШП, за задумом Капалді, мала на меті якраз стерти цю межу між біологічним організмом та кібермеханізмом, але від варіанта, який спершу сприйняли обоє батьків Джозі (хоч Пол недовго вірив у цей проект), врешті відмовляється усі, включно з Капалді, для якого шлях далі полягав би у вдосконаленні кібермеханізму. Це програваний проект, але лише за цим разом, бо ніщо вже не зупинить науку продовжувати розпочате. Щодо Клари, наприкінці вона визнає, що ніколи б не змогла досягнути того, що мама, Рік, хатня робітниця, батько відчували до Джозі у своїх серцях – і це її метаморфоза (Ішігуро, 2021, с. 305). Таким чином, роман формулює відповідь на запитання, **що таке людина** – це потреба в дружбі, любові, те, чим симпатична робота Клара так прагнула стати – другом, тим, хто не байдужий. У такому варіанті постгуманістичного світу зв'язок із гуманізмом споріднює автора з поміркованими версіями ПГ.

Міра таланту письменника Ішігуро в переконливості думки про складність феномена взаємодії людини і машини, коли занепокоєння незрозумілим, страх людини перед роботами, *ака* комплекс Франкенштейна², доповнюється відкритістю до технологічного Іншого. Сила художньої уяви дає підстави вважати, що у "новому світі" штучний приятель захищає людину, а от людина якраз скомпрометована прагматичним розрахунком, жорсткістю та цинізмом. Як і "Не відпускай мене", роман-супутник застерігає, але разом із тим "одомашнює" андроїда зі ШІ, розхитуючи стереотип про абсолютну загрозу від машин. Так само наратив роману не дає підстав убачати небезпеку соціальних роботів – цих штучних людей

¹ Роман "Клара і сонце" ввійшов до переліку програмних творів курсу сучасної літератури для філологів-магістрів. Коли у межах творчого проекту студентам однієї з груп я запропонувала написати альтернативний фінал роману, така пропозиція була сприйнята насамперед як стратегія відновлення справедливості у сюжетній лінії Клари. У читацькій рецепції переважає прагнення до вирішення колізії головної героїні саме в гуманістичному ключі.

² Термін уведений американським фантастом, професором біохімії Бостонського університету А. Азімовим на позначення негативного ставлення до роботів.

XXI ст. – щодо свого творця. Відповідь на запитання Ігаба Гассана щодо можливих трьох варіантів впливу ШІ у просторі роману Ішігуро переконливо виштовхує найбільш радикальні, даючи підстави обмежитися трансформацією образу людини.

Повертаючись до Ішігурової фірмової настанови на "proper truths". У цій фікційній історії є місце для смутку, радості, головне, що вона не позбавляє віри у краще, ба більше – те відчуття, з яким вона залишає читача щойно книгу прочитано, спонукає розгледіти і ще більше цінувати та намагатися зміцнити ті зв'язки, які кожен із нас має, близькість, яку шануємо. Таким чином, підкреслено гуманістичним постає послання восьмого на сьогодні роману автора. Це достоту впливу війни, яка змусила всіх нас цінувати те, що здавалося маємо за умовчанням, – любов і турботу рідних, близьких і тих, хто просто поруч.

Дискусія і висновки

1. Ідеї перевизначення концепту людина, як і антропоморфізації робота, розроблені у межах постгуманістичної думки, у романі К. Ішігуро постають у суперечливості втілень та значень. З одного боку, змодельовані в імажинативному експерименті варіації взаємодії сучасної людини та людиноподібної роботи зі ШІ у наслідку своєю сприяють подоланню негативного ставлення до роботів, ака комплексу Франкенштейна (термін А. Азімова), триумфально утверджують у постгуманістичному світі цінність любові і дружби, емпатії і готовності прийти на допомогу, аж до жертовності, у такий спосіб якраз утримуючи зв'язок із гуманізмом, з іншого, – аргументовано застерігають щодо негативних наслідків упровадження технологій генної інженерії та розвитку ШІ у параметрах динаміки суспільних процесів, зокрема таких, як посилення соціальної нерівності, класової стратифікації, поглиблення маргіналізації тих, хто не має доступу до технологій, безробіття, врешті зростання суспільного невдоволення і протестних настроїв.

2. Представлена в романі міжвидова взаємодія трансформує антропоцентричну думку, але не такою мірою, аби констатувати ту версію ПГ, яку характеризує втрата суб'єктності людиною, що здійснюється через вихід за межі тілесності. Технологічний Інший стає розрадою для людини, наснажує її (це третій варіант за І. Гассаном), але не її симулякром.

3. До поетикальних засобів втілення міжвидової взаємодії відносимо антропоморфізм та наративні стратегії, які водночас проблематизують наслідки цієї взаємодії (ретроспективна Я-повідь ненадійного автодієгетичного наратора, фокалізація, використання еліпсису, смислова багатозначність розв'язки роману тощо).

4. І нарешті те, що "Клара і Сонце" по-новому розгортає одразу декілька центральних у творчості

британського письменника тем – любові та втрати, самотності та відчуженості, міжпоколінневого розриву, пам'яті та забуття, служіння та вірності, свідчить як про послідовність і органічність імажинативного експерименту Ішігуро у творчому контексті його прози, так і про його наполегливу настанову на антропологічний вимір літературно-художньої футурології.

Джерела фінансування. Фінансування забезпечено Київським національним університетом імені Тараса Шевченка.

Список використаних джерел

- Ішігуро, К. (2021). *Клара і Сонце* (Ганна Лелів, пер. з англ.). Видавництво Старого Лева.
- Жлуктенко, Н. (2010). Топос у романах Казуо Ішігуро. *Літературознавчі студії*, 26, 191–195.
- Шимчишин, М. (2013). Парадигми та виміри постгуманізму. *Сучасні літературознавчі студії*, 10, 484–492.
- Bennett, A. (2023). Introduction. In A. Bennett (Ed.), *The Cambridge Companion to Kazuo Ishiguro* (pp. 1–10). Cambridge UP.
- Hassan, I. (1977). Prometheus as Performer: Toward a Posthumanist Culture? *The Georgia Review*, 31(4), 830–850.
- Herbrechter, S. (Ed.). (2022). *Palgrave Handbook of Critical Posthumanism*. Springer International Publishing.
- Ishiguro, K. (2017, December 7). *Nobel Lecture: My Twentieth Century Evening – and Other Small Breakthroughs*. <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2017/ishiguro/lecture/>
- Ishiguro, K. (2015, July 24). *On Writing and Literature. Conversation with Piya Chattopadhyay*. <https://youtu.be/DoGtQPk3qs?si=XOyd1uRUGHdBPOVo>
- Ishiguro, K. (2021, March 2). *The Waterstones Interview*. <https://www.youtube.com/watch?v=PJUvZHnkfGw>
- Nayar, P.K. (2023). 12 Posthumanism. *The Year's Work in Critical and Cultural Theory*, 31(1), 214–237.
- Singh, A.D. (2023). Anthropomorphism and Social Robotics. In Kazuo Ishiguro's *Klara and the Sun* (2021). *2023 IEEE 11th Region 10 Humanitarian Technology Conference (R10-HTC)* (pp. 420–427). <https://doi.org/10.1109/R10-HTC57504.2023.10461785>

References

- Bennett, A. (2023). Introduction. In A. Bennett (Ed.), *The Cambridge Companion to Kazuo Ishiguro* (pp. 1–10). Cambridge UP.
- Hassan, I. (1977). Prometheus as Performer: Toward a Posthumanist Culture? *The Georgia Review*, 31(4), 830–850.
- Herbrechter, S. (Ed.). (2022). *Palgrave Handbook of Critical Posthumanism*. Springer International Publishing.
- Ishiguro, K. (2017, December 7). *Nobel Lecture: My Twentieth Century Evening – and Other Small Breakthroughs*. <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2017/ishiguro/lecture/>
- Ishiguro, K. (2015, July 24). *On Writing and Literature. Conversation with Piya Chattopadhyay*. <https://youtu.be/DoGtQPk3qs?si=XOyd1uRUGHdBPOVo>
- Ishiguro, K. (2021). *Klara and the Sun* (Hanna Leliv, Transl.). Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].
- Ishiguro, K. (2021, March 2). *The Waterstones Interview*. <https://www.youtube.com/watch?v=PJUvZHnkfGw>
- Nayar, P.K. (2023). 12 Posthumanism. *The Year's Work in Critical and Cultural Theory*, 31(1), 214–237.
- Singh, A.D. (2023). Anthropomorphism and Social Robotics in Kazuo Ishiguro's *Klara and the Sun* (2021). *2023 IEEE 11th Region 10 Humanitarian Technology Conference (R10-HTC)* (pp. 420–427). <https://doi.org/10.1109/R10-HTC57504.2023.10461785>
- Shymchyshyn, M. (2013). Paradigms and Dimensions of Posthumanism. *Contemporary Literary Studies*, 10, 484–492 [in Ukrainian].
- Zhukhtenko, N. (2010). Topoi in Kazuo Ishiguro's Novels. *Literary Studies*, 26, 191–195 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 26.05.25
Прорецензовано / Revised: 24.06.25
Схвалено до друку / Accepted: 30.09.25

Lilia MIROSHNYCHENKO, DSc (Philol.), Prof.
ORCID ID: 0000-0003-1339-7708
e-mail: lili.miroshnychenko@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HUMAN–SOCIAL ROBOT RELATIONSHIPS IN KAZUO ISHIGURO'S IMAGINATIVE EXPERIMENT, KLARA AND THE SUN

Background. This essay explores Kazuo Ishiguro's novel *Klara and the Sun* (2021) in the context of technological innovations emerging in the first quarter of the 21st century, with particular attention to the real and imagined risks they pose to individuals and society. Longstanding aspirations to enhance the physical and cognitive capacities of the human body have become increasingly reliant on advances in biochemistry, particularly genetic engineering (as portrayed in Ishiguro's earlier novel of 2005, *Never Let Me Go*) or have been augmented by AI (as exemplified in *Klara and the Sun*, which the author describes as a companion work). The relevance of this research lies in the need to conceptualise literary representations of human–non-human interaction through the prism of contemporary epistemological paradigms. This study aims to delineate the variations of human and AI-powered social robot interaction and to identify the literary devices through which such interaction is rendered in the imaginative experiment by the British author.

Methods. In addition to general scholarly approaches, the study employs a range of literary methodologies, including reception aesthetics, narratology, comparative analysis, and biographical contextualisation. The analytical framework also draws on the pertinent concepts and terminology from posthumanist theory.

Results. *The analysis demonstrates that the thematic cluster in Klara and the Sun, which explores the models of human–social robot interaction, is linked with Ishiguro's broader artistic universe and the psychological tension that characterises his fiction. The study emphasises the role of literary tradition in shaping the representations of mutual influence between human and non-human agents. Particular attention is paid to narrative strategies that problematise the nature of such interaction, including the use of retrospective I-narration by an unreliable autodiegetic narrator, focalisation, ellipsis, and the ambiguity of the novel's ending.*

Conclusions. *The redefinition of the "human" and the anthropomorphisation of the robot, as developed within the posthumanist discourse, are represented in Ishiguro's novel in ambivalent and often contradictory ways. On one hand, the narrative contributes to overcoming the so-called Frankenstein complex (a term coined by I. Asimov), fostering a more empathetic perception of artificial beings. On the other hand, the novel warns of the potentially destructive consequences of technological advancement, especially in genetic engineering (referred to as "lifting") and AI. Anticipated risks include increasing social inequality and marginalising those with limited access to technology, rising unemployment, and a general escalation of public discontent and protest. In this context, loneliness – a recurring motif in Ishiguro's work – emerges as a salient consequence of advancing technologisation.*

Keywords: *Kazuo Ishiguro, Klara and the Sun, English novel, 21st century literature, Artificial Intelligence (AI), robot, posthumanism, anthropomorphism, I-narration.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.